

Filharmonia
Łódzka

im. Artura
Rubinsteina

Instytucja Kultury Samorządu
Województwa Łódzkiego

APOLLO
FILM
SPÓŁKA Z O.O.

ROBERTO DEVEREUX

Gaetano Donizetti

Met Opera

LIVE ON SCREEN IN CINEMAS

CELEBRATING 10 YEARS

**Filharmonia
Łódzka**
im. Artura
Rubinsteina
Instytucja Kultury Samorządu
Województwa Łódzkiego

dyrektor naczelny
Tomasz Bęben

The Met
ropolitan
Opera **HD LIVE**
Celebrating 10 years

dyrektor generalny
Peter Gelb

dyrektor muzyczny
James Levine

**APOLLO
FILM**
SPÓŁKA Z O.O.

prezes
Ryszard Rutkowski

wiceprezes
Jacek Jankowski

Matthew Polenzani (Roberto Devereux), Elina Garanča (Sara)

Prapremiera w Teatro San Carlo w Neapolu – 29 października 1837 roku
Premiera w The Metropolitan Opera w Nowym Jorku – 24 marca 2016 roku
Transmisja z The Metropolitan Opera w Nowym Jorku – 16 kwietnia 2016 roku
Przedstawienie trwa około trzech godzin i piętnastu minut (z jedną przerwą)
Przedstawienie w języku włoskim z napisami w językach polskim i angielskim

ROBERTO DEVEREUX

OPERA (TRAGEDIA LIRICA) W TRZECH AKTACH LIBRETTO: SALVATORE CAMMARANO

OSOBY

Elisabetta (Elżbieta I, królowa Anglii) _____ sopran
Roberto Devereux (Robert Devereux, hrabia Essex) __ tenor
Księżę Nottingham _____ baryton
Sara (Sarah), księżna Nottingham _____ mezzosopran
Lord Cecil _____ tenor
Sir Gualtiero (Walter) Raleigh _____ bas
Paź _____ alt
Służący Nottinghama _____ bas

członkowie Izby Lordów, rycerze,
giermkowie, paziowie, straż Nottinghama

REALIZATORZY

reżyseria i dekoracje _____ David McVicar
kostiumy _____ Moritz Junge
światło _____ Paule Constable
ruch sceniczny _____ Leah Hausman
przygotowanie chóru _____ Donald Palumbo

OBSADA

Elisabetta _____ Sondra Radvanovsky
Roberto Devereux _____ Matthew Polenzani
Księżę Nottingham _____ Mariusz Kwiecień
Sara _____ Elina Garanča
Lord Cecil _____ Brian Downen
Sir Gualtiero Raleigh _____ Christopher Job
Paź _____ Yohan Yi
Służący Nottinghama _____ Paul Corona

chór, orkiestra

dyrygent _____ Maurizio Benini

AKCJA ROZGRYWA SIĘ W LONDYNIE,
W PAŁACU WESTMINSTERSKIM I TOWER, W ROKU 1601

MAURIZIO BENINI

DYRYGENT

Włoch. Główny dyrygent Filarmonica del Teatro Comunale di Bologna, Wexford Festival Opera i Teatro Municipal de Santiago de Chile, a także dyrygent gościnny Teatro San Carlo w Neapolu. Występuje również m.in. w Opéra national de Paris, Gran Teatre del Liceu w Barcelonie, Wiener Staatsoper, Teatro alla Scala w Mediolanie, Teatro Real w Madrycie, Covent Garden w Londynie i Lyric Opera w Chicago. W Met poprowadził przedstawienia *Napój miłosnego* G. Donizettiego, *Rigoletta*,

Luizy Miller i *Traviaty* G. Verdiego, *Fausta* Ch. Gounoda, *Normy* i *Purytanów* V. Belliniego, *Don Pasquale*, *Napój miłosnego*, *Marii Stuart* i *Łucji z Lammermooru* G. Donizettiego oraz *Cyrulika sewilskiego*, *Kopciuszka* i *Hrabiego Ory* G. Rossiniego. Jest częstym gościem Festiwalu Rossiniego w Pesaro. W cyklu Opera Rara ukazały się nagrania *Aureliana w Palmirze* G. Rossiniego i *Virginii* S. Mercadantego pod jego kierownictwem. Hiszpańscy krytycy uhonorowali go tytułem Dyrygent Roku 2012.

SONDRA RADVANOVSKY

ELISABETTA (SOPRAN)

Amerykanka, uważana za jedną z najlepszych współczesnych wykonawczyń partii Verdiowskich. Jej repertuar obejmuje m.in. partie: Leonory w *Trubadurze*, Elwiry w *Ernanim*, tytułowe w *Luizie Miller* i *Aidzie*, Liny w *Stiffeliu*, Elżbiety de Valois w *Don Carlosie*, Amelii w *Balu maskowym* i Eleny w *Nieszporach sycylijskich*. Nagrała płyty: *Verdi Arias* i, wspólnie z D. Chworostowskim, *Verdi Scenes*. Uznanie przyniosły jej występy w rolach Donny Anny w *Don Giovannim*

W.A. Mozarta, tytułowych: w *Lukrecji Borgii* G. Donizettiego, *Rusałce* A. Dvořáka, *Tosce*, *Manon Lescaut* i *Siostrze Angelice* G. Pucciniego oraz Tatiany w *Eugeniuszu Onieginie* P. Czajkowskiego. W Teatro alla Scala, Metropolitan Opera i Covent Garden występowała w *Cyrano de Bergerac* F. Alfana obok P. Dominga. Zaśpiewała wszystkie partie królowych w „Tudorowskiej trylogii” G. Donizettiego – w *Annie Boleyn*, *Marii Stuart* i *Robercie Devereux*.

MATTHEW POLENZANI

ROBERTO DEVEREUX (TENOR)

Amerykanin, jeden z najsłynniejszych tenorów lirycznych swojej generacji, laureat nagród: im. R. Tuckera (2004) i im. B. Sils (2008). Partnerował E. Gruberovej (Tamino w *Czarodziejskim flecie* W.A. Mozarta, Edgar w *Łucji z Lammermooru* G. Donizettiego), A. Netrebko (Romeo w *Romeo i Julii* Ch. Gounoda) i D. Damrau (Belmonte w *Uprowadzeniu z seraju* W.A. Mozarta), występował pod batutą J. Levine'a, G. Nosedy, C. Davisa, W. Giergijewa, L. Maazela, P. Bouleza

i R. Mutiego. Jego repertuar obejmuje także m.in. partie w *Idomeneo, królu Krety* i *Don Giovannim* W.A. Mozarta, *Potępieniu Fausta* i *Trojanach* H. Berlioza, *Salome* R. Straussa, *Cyruliku sewilskim* G. Rossiniego, *Falstaffie* G. Verdiego i *Śpiewakach norymberskich* R. Wagnera. W przedstawieniach transmitowanych z Met występował w *Traviacie* G. Verdiego, *Don Pasquale*, *Marii Stuart* i *Napój miłosnym* G. Donizettiego, *Così fan tutte* W.A. Mozarta oraz *Poławiaczach pereł* G. Bizeta.

MARIUSZ KWIECIEN

KSIĄŻĘ NOTTINGHAM (BARYTON)

Polak, krakowianin. W Met śpiewał już m.in. partie: Eugeniusza Oniegina w operze P. Czajkowskiego, Marcella w *Cyganerii* G. Pucciniego, Henryka Ashtona w *Łucji z Lammermooru*, Doktora Malatesty w *Don Pasquale* i Belcore w *Napoju miłosnym* G. Donizettiego, Escamilla w *Carmen* i Zurgi w *Poławiaczach pereł* G. Bizeta oraz partie w operach W.A. Mozarta: tytułową w *Don Giovannim*, Hrabiego Almavivy w *Weselu Figara* i Guglielma w *Cosi fan tutte*. Jako

jedyny Polak występował na koncertach z okazji studwudziestopięciolecia działalności Met i czterdziestolecia pracy artystycznej P. Dominga. Śpiewa także m.in. w Covent Garden, Opéra Bastille, De Nederlandse Opera, Teatro alla Scala i Teatrze Bolszoi. Jest laureatem Nagrody Specjalnej Internationaler Hans-Gabor-Belvedere-Gesangswettbewerb (1996). W 2012 r. nagrał uhonorowaną Fryderykiem solową płytę *Slavic Heroes*.

ELĀNA GARANČA

SARA (MEZZOSOPRAN)

Łotyszka. W Met wystąpiła w rolach: Rozyny w *Cyruliku sewilskim* i Angeliny w *Kopciuszk* G. Rossiniego, *Carmen* G. Bizeta oraz Sekstusa w *Łaskawości Tytusa* W.A. Mozarta. Śpiewa też m.in. w Staatsoper i Deutsche Oper w Berlinie, Teatro alla Scala w Mediolanie, Covent Garden w Londynie, Bayerische Staatsoper w Monachium i Opéra national de Paris. Jest najmłodszą śpiewaczką, którą Wiener Staatsoper uhonorowała tytułem Kammersängerin. Nagrała sześć solowych

płyt, z których trzy nagrodzono ECHO Klassik (od 2005 r. nagrywa wyłącznie dla Deutsche Grammophon). W 2010 r. magazyn „Musical America” przyznał jej tytuł Wokalistki Roku, jury targów MIDEM – Śpiewaczki Roku. W sezonie 2016/2017 wystąpi w Met w roli Oktawiana w *Kawalerze z różą* R. Straussa obok R. Fleming, w Opéra national de Paris – Charlotty w *Wertherze* J. Masseneta obok P. Beczały oraz Santuzzy w *Rycerskości wieśniaczej* P. Mascagniego obok Y. Lee.

DAVID McVICAR

REŻYSER

Pochodzący ze Szkocji artysta zaliczany jest aktualnie do światowej czołówki reżyserów operowych. Jego przedstawienia, często budzące kontrowersje, pokazywane są w Royal Opera House Covent Garden i Scottish Opera, English National Opera i Deutsche Oper am Rhein, Lyric Opera w Chicago, Théâtre des Champs Elysées i Teatrze Maryjskim w Petersburgu. Inscenizuje dzieła twórców wszystkich okresów: od baroku, przez romantyzm do współczesności.

W Met wyreżyserował przedstawienia: *Trubadura* G. Verdiego (z S. Radvanovsky – Leonorą, M. Álvarezem – Manrikiem i D. Chworostowskim – Hrabią di Luna), *Anny Boleyn* (z A. Netrebko) oraz *Marii Stuart* G. Donizettiego (z J. DiDonato) i ostatnio – *Rycerskości wieśniaczej* P. Mascagniego (z E.-M. Westbroek) i *Pajaców* R. Leoncavalla (z P. Racette; w obu w głównej roli męskiej wystąpił M. Álvarez). Królowa angielska uhonorowała go tytułem szlacheckim.

„ROBERTO DEVEREUX” GAETANA DONIZETTIEGO

„Dla mnie będzie to opera o moich uczuciach”

Czas poprzedzający premierę opery *Roberto Devereux* był dla Gaetana Donizettiego ogromnie trudny. 21 czerwca 1837 roku w liście do kompozytora Simona Mayra pisał: „Mógłbym powiedzieć Panu wiele smutnych rzeczy, tylko co dobrego by z tego wynikło?”. Jakie to były smutne rzeczy można dowiedzieć się z innych jego listów z tego okresu. Wspomina w nich o epidemii cholery, która pustoszyła Neapol i jego okolice. W konsekwencji rodzina królewska opuściła miasto i udała się do Manfredonii. Epidemia negatywnie odbijała się na pracy nad operą, cierpiał także finanse kompozytora. Nie to jednak było największym zmartwieniem Donizettiego. Jego żona Virginia Vasselli 13 czerwca urodziła syna, który zmarł po niecałej godzinie. Dziecko zostało pochowane następnego dnia. Virginia po porodzie była bardzo osłabiona, dlatego kompozytor – mimo niebezpieczeństwa zarażenia się cholera – nie mógł opuścić miasta. „Piszę w tonie żartobliwym – czytamy w jego liście do przyjaciela, wydawcy Guillaumme’a Cottrau – lecz moja dusza pełna jest powagi, ponieważ Donna Virginia jest bardzo chora. Powoli sprawy przybierają pomyślniejszy obrót. Biegunka, laktacja niemal całkowicie zanikła! Kaszle. Mamy jednak najlepsze nadzieje!”. Mimo trudności Donizetti

musiał pracować nad operą *Roberto Devereux*, której premierę planowano w Teatro San Carlo już za kilka miesięcy. W tym trudnym czasie udaje mu się skomponować kantatę zatytułowaną *La preghiera di un popolo*, mającą uświetnić obchody urodzin żony neapolitańskiego króla. Wykonano ją po raz pierwszy w San Carlo 31 lipca 1837 roku.

Dzień przed koncertem Virginia umarła. Miała zaledwie dwadzieścia osiem lat. Ze względu na epidemię została pochowana tego samego dnia. Nabożeństwo żałobne odbyło się w kościele Santa Maria delle Grazie przy Via Toledo. „Przyczyny jej śmierci były powodem wielu rozmaitych hipotez – pisze William Ashbrook. – Na podstawie objawów, które Donizetti przedstawił Cottrau pod koniec czerwca, można sądzić, że po urodzeniu dziecka zapadła na gorączkę połogową. Jej stan szybko pogorszył się i zmarła. Donizetti, jak się wydaje, był przekonany, że została zarażona odrą, która dla jej osłabionego organizmu okazała się śmiertelna. Dla dorosłych choroba ta raczej nie była tak groźna. Jakkolwiek niemiła byłaby nam ta myśl, nie można niestety wykluczyć, [...] że jego żona umarła na syfilis”.

Sondra Radvanovsky (Elisabetta)

Kompozytor był zrozpaczony po stracie ukochanej. Najbliżsi nie chcieli zostawiać go samego, obawiając się, że prowadzony głosem rozpaczy, może popełnić jakieś głupstwo, przenieśli go więc do domu przyjaciela Tommasa Persico. Przez kilka dni był przykuty do łóżka. Bardzo powoli zbierał siły i starał się powrócić do pracy. Nie życzył sobie, by ktokolwiek w jego obecności wspominał, że jest wdowcem. Ponoć nigdy więcej nie wypowiedział ani nie napisał imienia ukochanej Virginii. Jedyńą osobą, z którą potrafił rozmawiać o swoim cierpieniu, był jego szwagier Toto Vasselli.

Oznaki powrotu do aktywnego życia pojawiają się 5 sierpnia 1837 roku, a zatem sześć dni po śmierci żony. Właśnie wtedy kompozytor pisze – czy raczej dyktuje – pierwsze listy w interesach. Jeden z nich kończy dopisek dokonany drżącą ręką: „Jestem wdowcem. Nic więcej. Módl się za nią. Żegnaj. Donizetti”.

Kompozytor musi wrócić do pracy, jako że pierwsze próby *Roberta Devereux* zaplanowane były na sierpień. W liście do Tota z 4 września pisze: „Za kilka dni zaczynam próby. Dla mnie będzie to opera o moich uczuciach, jednak nie mam w sobie chęci podejmowania tego wysiłku, gdy każda strona...”. To zdanie pozostaje niedokończone, jego intencja wydaje się jednak czytelna – Donizetti nie ma ochoty przygotowywać wykonanie muzyki, którą komponował w ostatnich dniach życia Virginii i tuż po jej śmierci. W kolejnym liście do Tota, z 12 września, pojawia się adnotacja: „Rozpoczęcie prób zostało odłożone

w czasie”. Mijały kolejne dni bez wieści o zatwierdzeniu dzieła przez cenzurę, kompozytor zaś stawał się coraz bardziej niespokojny. 23 września informuje Tota: „Wciąż ani słowa o próbach do mojej opery. Boję się nawet domyślać przyczyny. Sprawa może okazać się dla mnie dość paskudna... Toto! A jeśli dyrekcja zawiedzie? To byłoby świństwo. Zobaczmy! Świat jest sceną, scena zaś nas uczy, to przecież stara historia. Gdybyśmy tylko mogli na scenie pokazać wiele innych prawd, prawd, które nie są dozwolone we Włoszech, o ile więcej można by się nauczyć, nie sprzeniewierzając się chrześcijaństwu ani naszej lojalności jako poddanych!”.

Dyrekcja teatru miała wiele trudności, jako że z powodu epidemii cholery ludzie wciąż niechętnie chodzili do teatru. Donizetti rozumiał, że neapolitańska cenzura stała się bardziej wrażliwa na takie fragmenty dzieł, w których można było doszukać się najmniejszych choćby aluzji do spraw uznawanych za niebezpieczne bądź wywrotowe – kwestią taką mogła być egzekucja Roberta.

Długo oczekiwana zgoda nadeszła 4 października. W końcu można było przekazać rękopis utworu kopistom i zaplanować próby, które rozpoczęto pięć dni później. Premiera *Roberta Devereux* odbyła się 29 października 1837 roku. Giuseppina Ronzi de Begnis śpiewała partię Elżbiety, Almerinda Granchi – Sary, Giovanni Basadonna – Roberta, Paul Barroilhet – Nottinghama. Dwa dni później Donizetti napisał do wydawcy Tita Ricordiego: „Przedwczoraj miała

miejsce premiera mojego utworu w San Carlo; nie do mnie należy informowanie cię, jak poszło, więcej mam skromności niż nierządnica, więc musiałbym się zarumienić. Poszło bardzo, naprawdę bardzo dobrze!". Dzieło zyskało sobie ogromną sympatię publiczności i było często grane aż do roku 1882, kiedy – jak ujmuje to William Ashbrook – „zakończyło się dziewiętnastowieczne życie tego tytułu”. Tryumfalnie powrócił on na neapolitańską scenę w 1964 roku z wielką turecką śpiewaczką Leylą Gencer w roli Elżbiety. Partię tę z ogromnym powodzeniem wykonywały też Montserrat Caballé i Beverly Sills.

W latach siedemdziesiątych XX wieku Beverly Sills na scenie New York City Opera zaśpiewała nie tylko partię Elżbiety w *Robercie Devereux*, ale zagrała także tytułowe role w operach *Anna Boleyn* (*Anna Bolena*) i *Maria Stuart* (*Maria Stuarda*), tworzących tak zwaną trylogię Tudorów, o której bardzo chętnie pisze amerykańska prasa. Należy podkreślić, że o żadnej zamierzonej przez kompozytora trylogii mowy być nie może. Donizetti nie komponował tych oper jako cyklu. Powstały one dla różnych teatrów, w różnym czasie i do librett różnych autorów.

Wyczyn Beverly Sills powtarza współcześnie Sondra Radvanovsky, która występuje na scenie Metropolitan Opera w trzech dziełach Donizettiego, opowiadających o czasach Tudorów. „Radvanovsky jest jednak zupełnie inną śpiewaczką niż jej znakomita poprzedniczka – pisze

na łamach »Opera Magazine« Fred Cohn – Sills była bowiem lirycznym sopranem koloraturowym z krwi i kości, który do trzech królowych Donizettiego doszedł przez [jego] Łucję, Zerbinettę [Straussa], Królową Nocy [Mozarta] i Kleopatrę Händla”. Radvanovsky tymczasem to „prawdziwy głos *spinto*, który wypełnia frazy późnych heroin Verdiego bez najmniejszego wysiłku, bez kompromisów”. Amerykanka święciła tryumfy w partiach: Antonii w *Opowieściach Hoffmanna*, Luizy Miller, Eleny w *Nieszporach sycylijskich*, zwłaszcza zaś Leonory w *Trubadurze*. Na deskach Met w tym ostatnim dziele występowała w trzech różnych jego inscenizacjach, także w dokonanej w 2009 roku przez Davida McVicara, a zatem autora pokazywanego dziś przedstawienia *Roberta Devereux*.

Po *belcanto* Radvanovsky sięgnęła, mając za sobą wiele lat doświadczeń scenicznych. Repertuar ten był poza jej zasięgiem do 2002 roku, kiedy to przeszła operację usunięcia polipa na strunach głosowych. „Miałam go całe życie, dlatego moje koloratury nigdy nie były idealnie czyste – mówi śpiewaczka. – Po zabiegu głos zmienił mi się całkowicie, zupełnie jakby ktoś zainstalował mi aktualizację! Zyskałam łatwość śpiewania cicho w wysokim rejestrze. Miałam szczęście, że operacja się udała, zaś mój korepetytor Anthony Manoli usłyszał, że zmierzam w stronę *belcanta*”. Przygotowanie trzech omawianych partii wymaga tytanicznej pracy i zajęło Sondrze Radvanovsky pięć lat. Pracując nad nimi, śpiewaczka rozpisała wszystkie ornamenty, przetłumaczyła na swe potrzeby

Matthew Polenzani (Roberto Devereux), Mariusz Kwiecień (Księżę Nottingham)

libretta, obejrzała w telewizji serial *Dynastia Tudorów* i zapoznała się z najważniejszymi w historii fonografii nagraniami dzieł Gaetana Donizettiego. Publiczności wyznaczyła tylko jedno zadanie – słuchać w zachwycie.

Dodajmy, że wielu powodów do zachwytu miłośnikom muzyki Donizetti dostarcza właściwie od samego początku opery. Pierwsza aria Elżbiety (tak zwana *aria di sortita*, czyli na wejście) „L'amor suo mi fe' beata” pokazuje dwuznaczność tej postaci, którą widzimy zarazem jako monarchinię i zakochaną kobietę. Aria napisana jest w tradycyjnej formie, w której wolna *cavatina* poprzedza szybszą,

bogato zdobioną *cabaletta*. Elżbieta zaczyna od subtelnego wyznania miłości, po chwili jednak daje o sobie znać strach, jaki budzi w niej myśl o zdradzie – „Ah! Se fui, se fui tradita”, emocjonalnie pogłębiony efektownym trylem na słowach „le delizie della vita”. Wspomniane tu przyjemności życia niestety nie będą udziałem nieszczęsnej Elżbiety, której los Donizetti ukazuje w nietypowy sposób – zgodnie z operową konwencją to właśnie ona, sopran, powinna z wzajemnością kochać tenora. W tym dziele jest jednak inaczej, przedmiotem westchnień Roberta jest bowiem *seconda donna*, Sara, której partię śpiewa mezzosopran.

Aleksander Laskowski

prowadzi wieczory operowe oraz audycje autorskie w Programie 2 Polskiego Radia; przełożył na język polski „Paralele i paradoksy” Edwarda Saida i Daniela Barenboima, „Reszta jest hałasem” Alexa Rossa, „Strawiński: geniusz muzyki i mistrz wizerunku” Charlesa Josepha oraz „Chopin. Koncerty fortepianowe” Johna Rinka; ostatnio ukazały się jego wywiady z Simonem Rattle'em, Antonim Witem, Esa-Pekka Salonenem i Edwardem Gardnerem („Lutosławski. Skrywany wulkan”) oraz Aleksandrą Kurzak („Si, Amore”)

Cytaty zaczerpnięto z następujących wydawnictw (przekład autora):

William Ashbrook, *Donizetti and His Operas*, Cambridge University Press, 1982

Tudor Time, Sondra Radvanovsky talks to Fred Cohn about Donizetti's queens, „Opera Magazine”, marzec 2016

STRESZCZENIE LIBRETTO

AKT I

Londyn, rok 1601. Pałac Westminsterski. Sara, księżna Nottingham, ze łzami w oczach czyta książkę, a jej smutek nie uszedł uwagi dam dworu. Łez nie wywołała historia pięknej Rozamundy, ale jej własna – jest zakochana w faworycie królowej, Robercie Devereux, hrabim Essex. Elżbieta powiadamia Sarę, że zdecydowała się, za radą jej męża, księcia Nottinghama, przyjąć Devereux na audiencji, choć obawia się, że nie jest jej wierny. Robert powrócił z Irlandii oskarżony o zdradę stanu za poparcie rebelii, ale królowa jest gotowa wybaczać mu jego „błędy” tak długo, jak długo on ją kocha. Lord Cecil żąda, by Elżbieta wydała na Essex wyrok śmierci, lecz władczyni waha się, nie będąc przekonana o jego nielojalności. Zostawszy z Robertem sam na sam, oświadcza, że daruje mu winę i przypomina o swoim darze – pierścieniu gwarantującym mu nietykalność. Zaczyna jednak być podejrzliwa, gdy wspominając wspólnie spędzone chwile, zauważa chłód w jego zachowaniu. Żąda podania nazwiska swojej rywalki i choć Devereux twierdzi, że nikogo innego nie kocha, królowa powzięła już pewność, że została zdradzona. Ledwo panując nad wzburzeniem,

postanawia go zgładzić. Władczyni odchodzi, zjawia się natomiast książę Nottingham. Martwi się o bezpieczeństwo przyjaciela, jest także zaniepokojony stanem swojej żony, którą ostatnio widział we łzach, haftującą błękitną szarfę. Lord Cecil wzywa Nottinghama na posiedzenie Rady królewskiej, która zdecyduje o karze dla Essex. Przed wyjściem książę zapewnia Roberta, że uczyni co w jego mocy, by go uratować.

Komnata Nottinghamów. Sara rozmyśla o niebezpieczeństwie, w jakim znalazł się Devereux, gdy nagle zjawia się jej ukochany. Robert wyrzuca księżnej, że podczas jego pobytu w Irlandii poślubiła Nottinghama. Sara wyjaśnia, że uczyniła tak na polecenie królowej, i przypomina, że on ciągle nosi pierścień ofiarowany przez Elżbietę. Essex rzuca go do jej stóp i zapewnia o swojej miłości. Sara błaga hrabiego, by uciekał, i w dowód swoich uczuć ofiarowuje mu błękitną szarfę. Po pełnym bólu pożegnaniu Robert odchodzi.

AKT II

Pałac Westminsterski. Dworzanie oczekują wieści o losie Devereux. Przybywa Elżbieta. Towarzyszący

jej lord Cecil ogłasza, że mimo obrony ze strony Nottinghama, Rada królewska wydała na Essex a wyrok śmierci. Sir Walter Raleigh powiadamia królową, że zgodnie z jej rozkazem aresztował skazanego i podaje jej niebieską szarfę, którą ukrywał on pod ubraniem. Elżbieta przyjrawszy się jej, wpada w gniew. Nottingham przynosi spisany wyrok śmierci, na którym królowa ma złożyć podpis. Ponownie wstawia się za przyjacielem, twierdząc, że wszystkie oskarżenia to pomówienie. Skazaniec staje przed Elżbietą. Gdy pokazuje mu ona koronny dowód zdrady, szarfę Sary, Nottingham natychmiast ją rozpoznaje. Królowa po raz kolejny żąda, by Robert wyjawiał imię jej rywalki, ale ten milczy. Doprowadzona do ostateczności składa podpis na dokumencie.

Przerwa

AKT III

Komnata Nottinghamów. Sara czyta list od Roberta, w którym ukochany prosi ją, by udała się do królowej i okazując jej ofiarowany mu pierścień, błagała o łaskę dla niego. Nadchodzi Nottingham. Czyta list i nie zważając na zapewnienia żony o jej niewinności, nakazuje zamknąć ją w komnacie.

Tower. Uwięziony Devereux ma nadzieję, że przed śmiercią będzie w stanie oczyścić imię Sary. Gdy pojawia się sir Raleigh, by zaprowadzić go na miejsce kaźni, uświadamia sobie, że jedyne, co mu zostało, to modlić się za nią w niebie.

Pałac Westminsterski. Królowa w otoczeniu milczących dam dworu czeka na wiadomości, zastanawia się przy tym, dlaczego nie ma przy niej Sary. Jej gniew już przeminął, chce, by Robert żył, i ma nadzieję, że przyśle on pierścień wraz z prośbą o łaskę. Zjawia się lord Cecil i powiadamia ją, że za chwilę odbędzie się egzekucja Devereux. Nagle z pierścieniem w ręku w królewskiej komnacie staje Sara – wyznaje, że to ona jest rywalką Elżbiety. Królowa nakazuje wstrzymanie wykonania wyroku, ale jest już za późno: salwa armatnia ogłasza śmierć Essex. Gdy nadchodzi Nottingham, Elżbieta domaga się od niego i Sary wyjaśnień, dlaczego nie przyniesiono pierścienia wcześniej. Nottingham butnie odpowiada, że to on o tym zdecydował, powodowany chęcią zemsty. Elżbieta nakazuje obojgu odejść. Przerazona wizją martwego Roberta, pragnie już tylko uwolnić się od roli królowej.

ROBERT DEVEREUX – OSTATNI FAWORYT KRÓLOWEJ ELŻBIETY I

Elżbietę łączyły z Robertem Devereux, drugim hrabią Essex nie tylko więzy krwi, ale i silny sentyment. Nazywała go dzikim koniem, co doskonale oddawało jego nieokiełznany charakter.

Ona miała ponad sześćdziesiąt lat, on był po trzydziestce, ale jej uczucia do niego nie miały nic wspólnego z miłością babki do wnuka. Robert Devereux (1567–1601) był prawnukiem siostry Anny Boleyn, matki królowej Elżbiety, i pasierbem jej poprzedniego faworyta – Roberta Dudleya, hrabiego Leicester. Jeszcze przed śmiercią Dudleya, z aprobatą królowej, Devereux zajął pałacowe komnaty po ojczymie.

Od dziewiątego roku życia Essex wychowywał się w domu doradcy królewskiego Roberta Cecila razem z jego synem, również Robertem, późniejszym sekretarzem stanu. Tam przyswoił sobie wiedzę o polityce, gospodarce i administracji państwa. Dlatego gdy miał zaledwie siedemnaście lat, jego ojczym, hrabia Leicester, który mu patronował, umieścił go na królewskim dworze i zadbał o karierę. Dwudziestoletni Devereux został koniuszym koronnym, a w latach 1591–1592 dowodził posiłkami angielskimi dla francuskiego króla Henryka IV. Królowa Elżbieta doceniała jego nieprzeciętne talenty i już

w 1593 roku powołała go na członka Tajnej Rady i Izby Lordów.

Jego charakter był podobny do charakteru Elżbiety. Miał hrabia Essex niewątpliwie znamiona wielkości, co władczyni potrafiła prawidłowo ocenić. Inteligentny, ambitny i dumny, tak jak ona był gwałtownego usposobienia. Nie tolerował nad sobą niczyjej władzy, oprócz władzy królowej, a i to do czasu. Na każdy temat miał własne zdanie, a gdy uczestniczył w dyskusji, zawsze sądził, że tylko on ma rację. Tym cechowali się także Elżbieta i jej rodzice: Henryk VIII i Anna Boleyn. Był przy tym czarujący, pełen wdzięku i nadzwyczaj przystojny. Stanowił dla królowej interesujące towarzystwo i atrakcyjną eskortę. Reprezentował typ wojującego rycerza, kochał pojedynki, turnieje i wszystko, co dotyczyło wojska. Doskonale też potrafił wyczuć sytuację. Wiedział, jak zadowolić próżność i oczekiwania Elżbiety oraz jakie pochlebstwa ona lubi. Grywał z nią w karty, organizował zawody sportowe i rycerskie turnieje. Walczył w Niderlandach, później we Francji, gdzie zdobył znaczną sławę.

W 1596 roku Hiszpanie po raz kolejny wszczęły wojnę z Anglią. Robert Devereux połączył swoje siły z Charlesem Howardem, głównodowodzącym angielskich sił morskich i lądowych, który kierował flotą czterdziestu siedmiu okrętów. Anglicy między innymi zajęli i ograbili port Kadyks. Podczas walk Essex znacznie się wyróżnił, zdobył uznanie dzięki odwadze i umiejętności walki. Ponadto zwrócił na siebie uwagę rycerskością w licznych pojedynkach. Tymczasem to Howarda nagrodzono za zasługi w tej wojnie – w 1597 roku został hrabią Nottingham, przez co popadł w konflikt z ogarniętym zazdrością Robertem, przypisującym sobie więcej sukcesów w walkach o zdobycie Kadyksu.

Z tego przede wszystkim powodu na dworze królowej Elżbiety powstały dwie frakcje: Cecilowie – ojciec i syn oraz Charles Howard – i Robert Devereux ze swoimi stronnikami. Znając gwałtowny charakter wojowniczego Essex, Cecilowie nakłaniali go do udziału w ryzykownych przedsięwzięciach militarnych, do czego on nie potrzebował wyjątkowej zachęty. Wierzyli, że kiedyś przeliczy siły i sam siebie doprowadzi do upadku.

Dopóki jednak stosunki Roberta z królową układały się według tradycyjnego schematu: on, jako dworzanin, pochlebia i okazuje Elżbiecie podziw, mógł czuć się bezpiecznie. Niestety stosunek Essex do kobiet był typowy dla epoki. Z góry zakładał, że kobiety nie mogą mieć żadnych talentów, w tym przede wszystkim talentu do rządzenia państwem. Królowej Elżbiety z tej niepoehlebnej krytyki

nie wykluczał. Nie zauważał, że cechuje ją zdolność rozwiązywania problemów państwowych i przebiegłość, doskonale również orientuje się we wszystkim, co dzieje się nie tylko w Anglii, ale też w całej Europie. Pod koniec życia Elżbiety taki lekceważący stosunek do króla-kobiety miało wielu mężczyzn w Anglii. Ludzie prości cenili i lubili starą władczynię, ale arystokraci i najważniejsi politycy z niecierpliwością oczekiwali chwili, gdy władzę obejmie Jakub VI szkocki.

Pod koniec lat dziewięćdziesiątych dochodziło do coraz częstszych konfliktów między trochę już zdziwaczoną królową a chorobliwie ambitnym Robertem. Dobrze się stało, że Essex dostał nową misję wojskową i opuścił dwór. W Irlandii wiosną 1599 roku wybuchło powstanie katolików pod wodzą Hugh O'Neilla, hrabiego Tyrone. Dowódcą armii mającej je stłumić został Devereux. Szansę na zwycięstwo zniweczyły bardzo trudne warunki (walki toczyły się na bagnach), ale także zmienne nastroje wodza i czerwonka, która zdziesiątkowała podległe mu oddziały. Nie mogąc pokonać przeciwników i jednocześnie przeceniając uczucia Elżbiety względem siebie, samowolnie zawarł traktat pokojowy z Irlandczykami. Królowa uświadomiła sobie, że Robert stał się zbyt samodzielny i niezależny, a tym samym niebezpieczny dla jej władzy.

Libretto opery częściowo jest oparte na faktach historycznych, ale skupia się przede wszystkim na emocjach sercowych głównych bohaterów. Wydarzenia historyczne, rozgrywające się w ciągu kilku lat,

Sondra Radvanovsky (Elisabetta)

tu zostały ukazane podczas dwudziestu czterech godzin. Między Elżbietą a jej faworytem rzeczywiście miał miejsce krótki konflikt wywołany zazdrością władczyni, ale dużo wcześniej, kiedy to bez jej zgody poślubił on wdowę po pisarzu sir Philipie Sidneyu. Robert bardzo rozgniewał Elżbietę swym potajemnym ślubem, ale królowa krótko trwała w rozgoryczeniu, bo tylko dwa tygodnie. I to nie zazdrość i zawód spowodowany zdradą faworyta zadecydowały o jego uwięzieniu i skazaniu go na śmierć. Nie miał on romansu z żoną Howarda Nottinghama – historyczna lady Nottingham była w tym czasie w wieku królowej.

Po powrocie Roberta Devereux do Anglii Elżbieta przyjęła go dość łaskawie i pozornie przebaczyła mu samowolę w decydowaniu o losie wojny z Irlandią. Jednak już sześć miesięcy później, w czerwcu 1600 roku, Essex został postawiony przed sądem, pozbawiony posiadłości oraz urzędów i osadzony w areszcie domowym. Na więcej władczyni nie odważyła się, gdyż Devereux był już niebezpiecznie popularny, zwłaszcza wśród zubożałego przez ostatnie lata pospólstwa. W Londynie pełno było wojaków, którzy w gospodach pili jego zdrowie i wychwalali nadzwyczajne wyczyny wojenne. Obciążenia podatkowe, spowodowane kosztami prowadzenia wojen, znacznie się zwiększyły, co oczywiście wywoływało gniew ludu. O trudną sytuację ekonomiczną obwiniano starą królową. Elżbieta

była zawsze rozważna i ostrożna, więc i tym razem wybrała mniejsze zło. Dzięki wstawiennictwu Francisca Bacona, wcześniejszego protegowanego Roberta, wypuszczono go na wolność.

Niestety, sfrustrowany i trawiony ambicją Devereux nadal spiskował. Gdy ruszył ulicami Londynu na czele swoich wojaków, Elżbieta dopilnowała, aby dwór był dobrze strzeżony. Wysłani przez nią dworscy urzędnicy ogłosili Essexu zdrajcę i nawoływali do wznoszenia barykad. Jego akcja okazała się niewypałem. Brakowało mu sprzymierzeńców w Radzie, nie miał już pieniędzy na finansowanie wojny domowej, stało się też jasne, że niecały lud Londynu odwrócił się od swojej królowej. Tego buntu władczyni nie mogła zignorować, Devereux ponownie został uwięziony. Naciskana przez lorda Cecila, Elżbieta niechętnie podpisała rozkaz egzekucji dawnego faworyta. Został on ścięty 25 lutego 1601 roku. Ostatni kryzys władzy za panowania królowej Elżbiety I został zażegnany.

Władczyni żałowała później swojego surowego wyroku i często opłakiwała Roberta, podobnie jak innych zaufanych służących i przyjaciół. Hrabia Essex był ostatnią z bliskich jej osób. Nie miała już nikogo, komu mogłaby zaufać. A na angielski tron czyhał w Edynburgu król Szkocji. Nie czekał długo. Królowa Elżbieta I zmarła 23 marca 1603 roku. Na tron Tudorów wstąpił, jako Jakub I, syn ściętej z jej rozkazu Marii Stuart, król Szkocji Jakub VI.

Alicja Kubiak

z wykształcenia prawniczka, z zamiłowania badaczka losów kobiet w wielu epokach historycznych; pasjonuje się historią renesansu; publikuje m.in. w „Focusie”; prowadzi blog dziejekobiet.pl

PLAN TRANSMISJI

3 PAŹDZIERNIKA 2015

W FILHARMONII ŁÓDZKIEJ I KINIE ZORZA
G. 19.00

W KINIE KIJÓW.CENTRUM G. 18.45

GIUSEPPE VERDI „TRUBADUR”

obsada: Anna Netrebko (Leonora),
Dolora Zajick (Azucena), Yonghoon Lee
(Manrico), Dmitrij Chworostowski
(Hrabia di Luna), Štefan Kocán (Ferrando)
dyrygent: Marco Armiliato
reżyseria: David McVicar

przewidywany czas trwania:
trzy godziny

17 PAŹDZIERNIKA 2015

W FILHARMONII ŁÓDZKIEJ I KINIE ZORZA
G. 19.00

W KINIE KIJÓW.CENTRUM G. 18.45

GIUSEPPE VERDI „OTELLO”

obsada: Aleksandrs Antonienko (Otello),
Sonia Jonczewa (Desdemona),
Dimitri Pittas (Cassio), Željko Lučić (Jago),
Günther Gröissböck (Lodovico)
dyrygent: Yannick Nézet-Séguin
reżyseria: Bartlett Sher

przewidywany czas trwania:
trzy i pół godziny

31 PAŹDZIERNIKA 2015

W KINIE ZORZA G.17.00

W KINIE KIJÓW.CENTRUM G. 16.45

7 LISTOPADA 2015

W FILHARMONII ŁÓDZKIEJ G. 17.00

RICHARD WAGNER „TANNHÄUSER”

obsada: Johan Botha (Tannhäuser),
Eva-Maria Westbroek (Elisabeth),
Michelle DeYoung (Venus), Peter Mattei
(Wolfram von Eschenbach),
Günther Groissböck (Landgraf Hermann)

dyrygent: James Levine
reżyseria: Otto Schenk

przewidywany czas trwania:
cztery godziny i pięćdziesiąt minut

21 LISTOPADA 2015

W KINIE ZORZA G. 18.30

22 LISTOPADA 2015

W KINIE KIJÓW.CENTRUM G. 18.45

21 MAJA 2016

W FILHARMONII ŁÓDZKIEJ G. 18.30

ALBAN BERG „LULU”

obsada: Marlis Petersen (Lulu),
Susan Graham (Hrabina Geschwitz),
Daniel Brenna (Alwa), Paul Groves
(Malarz/Murzyn), Johan Reuter
(Doktor Schön/Kuba Rozpruwacz),
Franz Grundheber (Schigolch)
dyrygent: Lothar Koenigs
reżyseria: William Kentridge

przewidywany czas trwania:
cztery i pół godziny

12 GRUDNIA 2015

W KINIE ZORZA G. 19.00

W KINIE KIJÓW.CENTRUM G. 18.45

WOLFGANG AMADEUS MOZART „CZARODZIEJSKI FLET” NAGRANIE Z 2006 R.*

obsada: Ying Huang, Erika Miklósa,
Matthew Polenzani, Nathan Gunn,
David Pittsinger, René Pape
dyrygent: James Levine
reżyseria: Julie Taymor

przewidywany czas trwania:
godzina i pięćdziesiąt pięć minut

16 STYCZNIA 2016

W FILHARMONII ŁÓDZKIEJ I KINIE ZORZA
G. 19.00

W KINIE KIJÓW.CENTRUM G. 18.45

GEORGES BIZET**„POŁAWIACZE PEREŁ”**

obsada: Diana Damrau (Leïla), Matthew Polenzani (Nadir), Mariusz Kwiecień (Zurga), Nicolas Testé (Nourabad)
dyrygent: Gianandrea Noseda
reżyseria: Penny Woolcock

przewidywany czas trwania:
dwie godziny i pięćdziesiąt pięć minut

30 STYCZNIA 2016

W FILHARMONII ŁÓDZKIEJ I KINIE ZORZA
G. 19.00

W KINIE KIJÓW.CENTRUM G. 18.45

GIACOMO PUCCINI**„TURANDOT”**

obsada: Nina Stemme (Turandot), Anita Hartig (Liu), Marco Berti (Kalaf), Oleksandr Cimbaliuk (Timur)
dyrygent: Paolo Carignani
reżyseria: Franco Zeffirelli

przewidywany czas trwania:
trzy godziny i trzydzieści pięć minut

5 MARCA 2016

W FILHARMONII ŁÓDZKIEJ I KINIE ZORZA
G. 19.00

W KINIE KIJÓW.CENTRUM G. 18.45

GIACOMO PUCCINI**„MANON LESCAUT”**

obsada: Kristine Opolais (Manon Lescaut), Roberto Alagna (Des Grieux), Massimo Cavalletti (Lescaut), Brindley Sherratt (Geronte)
dyrygent: Fabio Luisi
reżyseria: Richard Eyre

przewidywany czas trwania:
trzy godziny i piętnaście minut

2 KWIETNIA 2016

W FILHARMONII ŁÓDZKIEJ I KINIE ZORZA
G. 19.00

W KINIE KIJÓW.CENTRUM G. 18.45

GIACOMO PUCCINI**„MADAMA BUTTERFLY”**

obsada: Kristine Opolais (Cio-cio-san), Maria Zifchak (Suzuki), Roberto Alagna (F.B. Pinkerton), Dwayne Croft (Sharpless)
dyrygent: Karel Mark Chichon
reżyseria: Anthony Minghella

przewidywany czas trwania:
trzy godziny i trzydzieści pięć minut

16 KWIETNIA 2016

W FILHARMONII ŁÓDZKIEJ I KINIE ZORZA
G. 19.00

W KINIE KIJÓW.CENTRUM G. 18.45

GAETANO DONIZETTI**„ROBERTO DEVEREUX”**

obsada: Sondra Radvanovsky (Elisabetta), Elina Garanča (Sara), Matthew Polenzani (Roberto Devereux), Mariusz Kwiecień (Książę Nottingham)
dyrygent: Maurizio Benini
reżyseria: David McVicar

przewidywany czas trwania:
trzy godziny i piętnaście minut

30 KWIETNIA 2016

W FILHARMONII ŁÓDZKIEJ I KINIE ZORZA
G. 19.00

W KINIE KIJÓW.CENTRUM G. 18.30

RICHARD STRAUSS**„ELEKTRA”**

obsada: Nina Stemme (Elektra), Adrianne Pieczonka (Chrysothemis), Waltraud Meier (Klytämnestra), Burkhard Ulrich (Aegisth), Eric Owens (Orest)
dyrygent: Esa-Pekka Salonen
reżyseria: Patrice Chéreau

przewidywany czas trwania:
dwie godziny i dziesięć minut

Plan transmisji dotyczy trzech ośrodków: Filharmonii Łódzkiej, kina Kijów.Centrum w Krakowie i kina Zorza w Rzeszowie

* Specjalny pokaz z okazji dziesięciolecia transmisji (przedstawienie „Czarodziejskiego fletu” 30 grudnia 2006 r. rozpoczęło cykl „The Met: Live in HD”)

**Filharmonia
Łódzka**
im. Artura
Rubinsteina
Instytucja Kultury Samorządu
Województwa Łódzkiego

ADRES
Filharmonia Łódzka im. Artura Rubinsteina
ul. Narutowicza 20/22
90-135 Łódź
www.filharmonia.lodz.pl

INFORMACJE, REZERWACJA I SPRZEDAŻ BILETÓW
42 664 79 79
bilety@filharmonia.lodz.pl
(honorujemy karty płatnicze)

kijów • • • centrum

ADRES
al. Krasińskiego 34, 30-101 Kraków
12 433 00 33
www.kijow.pl

**PATRONAT HONOROWY OBJAŁ
MARSZAŁEK WOJEWÓDZTWA MAŁOPOLSKIEGO
MAREK SOWA**

Bydnek kina jest przystosowany do potrzeb osób niepełnosprawnych.
Transmisje odbywają się w dużej sali kina KIJÓW.CENTRUM.
Sala otwierana jest 20 minut przed transmisją.
Mile widziane stroje wieczorowe.

REZERWACJA I SPRZEDAŻ BILETÓW
12 433 00 33
kijow@kijowcentrum.pl
www.kijow.pl
(honorujemy karty płatnicze)

SPRZEDAŻ BILETÓW GRUPOWYCH
603 100 645
m.michna@apollofilm.pl
www.kijow.pl

MECENASI TRANSMISJI

PATRONI TRANSMISJI

ADRES

ul. 3 Maja 28, 35-030 Rzeszów
17 853 26 37 / zorza@kinozorza.pl
www.kinozorza.pl

REZERWACJA I SPRZEDAŻ BILETÓW

17 853 26 37
zorza@kinozorza.pl
www.kinozorza.pl
(honorujemy karty płatnicze)

WSPÓLORGANIZATORZY**PATRONAT MEDIALNY****SPONSORZY I PARTNERZY THE METROPOLITAN OPERA**

Realizacja cyklu „The Metropolitan Opera: Live in HD” jest możliwa dzięki grantowi

Główną firmą sponsorującą cykl „The Metropolitan Opera: Live in HD” jest

Transmisje „The Metropolitan Opera: Live in HD” są wspierane przez

**The Neubauer Family
Foundation**

**Bloomberg
Philanthropies**

Toll Brothers®
America's Luxury Home Builder™

**Filharmonia
Łódzka**

im. Artura
Rubinsteina

Instytucja Kultury Samorządu
Województwa Łódzkiego

WYDAWCA

Filharmonia Łódzka
im. Artura Rubinsteina
w porozumieniu
z Apollo Film Sp. z o.o.

OPRACOWANIE PROGRAMU

Agnieszka Smuga

PROJEKT GRAFICZNY

Mamastudio

ZDJĘCIA

Ken Howard/Met

KOREKTA

Ewa Juszyńska-Poradecka

SKŁAD, ŁAMANIE, PRZYGOTOWANIE DO DRUKU

Media Press P. Augustyniak i wspólnicy S.J.
Beata Gawłowska / www.media-press.com.pl

NAŚWIETLENIA, DRUK

Zakład Poligraficzny Sindruk

ODDANO DO DRUKU

5 kwietnia 2016 r.

**Filharmonia
Łódzka**

im. Artura
Rubinsteina

Instytucja Kultury Samorządu
Województwa Łódzkiego

**APOLLO
FILM**
SPÓŁKA Z O.O.